

Piotr WĘCOWSKI
(Warszawa)

Itineraria Jagiellonów

Maciej Neuman, Krzysztof Pietkiewicz, *Lietuvos did iojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Aleksandro Jogailaičio itinerariumas (1492 m. bir elis–1506 m. rugpjūtis)*, Lietuvos Istorijos Metraštis, 1995, Vilnius 1996, s. 154–240.

Irena Sulkovska–Kuraseva, *Itinerarij Kazimira Jagellona (sostajanie podgotovki)*, Issledovanija po istorii Litovskoj Metriki, Moskva 1989, s. 264–335

1. Jeszcze przed 1939 r. itinerarium Kazimierza Jagiellończyka opracował Fryderyk Papée, opublikował on jednak tylko itinerarium z ostatnich lat jego panowania (1480–1492)¹. Od początku lat sześćdziesiątych podobne zestawienie przygotowywała Irena Sulkowska–Kurasiowa, prowadząc kwerendę zarówno w wydawnictwach źródłowych, jak i w zbiorach wielu polskich archiwów i bibliotek. Dopiero jednak w 1989 r. otrzymaliśmy opracowane przez nią itinerarium Kazimierza Jagiellończyka obejmujące okres od 1440 do 1492 r. Zostało ono wydane w słabo znanym polskim historykom wydawnictwie, dlatego omówienie tego itinerarium wydaje się celowe, mimo że od jego opublikowania minęło już ponad dziesięć lat.

Początkowo Kazimierz, wzorem swego ojca Władysława Jagiełły, kontynuował tradycję stałych objazdów po terenie swojego państwa. W określonych terminach podróżował on po Polsce oraz (około października) wyjeżdżał na Litwę, gdzie spędzał święta Bożego Narodzenia i Wielkanoc. Sytuacja zmieniła się po rozpoczęciu działań wojennych z Zakonem Krzyżackim w 1454 r. W początkowym okresie wojny trzynastoletniej król przebywał głównie w Koronie, na Litwę udawał się na krótkie okresy wczesną wiosną (np. w 1455, 1458, 1459, 1461, 1463 r.) albo późną jesienią (np. 1456/1457, 1463/1464, 1464/1465, 1465/1466). Po zakończeniu wojny podróże Kazimierza stały się coraz bardziej nieregularne, co spowodowane było m.in. potrzebą utwierdzenia polskiej władzy w Prusach oraz zabiegami o tron czeski i węgierski dla synów króla. Od 1479 r. pobyty władcy na Litwie, w związku z polityką wschodnią państwa, stały się coraz częstsze i dłuższe (przebywał tam cały czas przez prawie cztery lata, aż do końca 1484 r. — z krótkim pobytem w Koronie w lutym/marcu 1484 r.). Koniec życia Kazimierz spędził głównie w Koronie, wyjazdy na Litwę były nieregularne, lecz pobyty tam trwały kilka miesięcy. Ostatnia podróż do Wielkiego Księstwa Litewskiego, rozpoczęta we wrześniu 1491 r., zakończyła się śmiercią Kazimierza w Grodnie 7 VI 1492 r.

Podróże Kazimierza Jagiellończyka traciły powoli regularność, widoczną podczas panowania jego ojca. Jak słusznie stwierdził A. Gąsiorowski „panowanie Kazimierza Jagiellończyka stanowi okres przejściowy — od objazdów kraju, do rezydencji w stolicach”². W pewnych okresach Kazimierz

¹ Zestawione przez niego itinerarium z lat wcześniejszych (1454–1479) zachowane jest w Bibliotece PAU w Krakowie, rkps 2235, k. 1–6.

² A. Gąsiorowski, *Podróże panującego w średniowiecznej Polsce*, Czas. Praw. Hist. 25, 1973, z. 2, s. 58.

przebywał w Koronie, w innych zaś długo gościł na Litwie. W sumie spędził tam prawie 1/3 swego panowania.

Udokumentowanie, poprzez itinerarium, zasad podróży króla Kazimierza Jagiellończyka jest niewątpliwą zasługą I. Sułkowskiej-Kurasiowej. Niestety do jej zestawienia wkradły się liczne pomyłki. Nie zmieniają one co prawda wymowy całości itinerarium, dowodzą jednak, że ogromny materiał zebrany przez tę Autorkę nie został należycie opracowany. I. Sułkowska-Kurasiowa wspomina, że publikowane itinerarium jest jedynie skróconą wersją przygotowywanego, pełnego itinerarium (s. 267). Najprawdopodobniej większość z poniższych zarzutów wynika jedynie z „roboczej” wersji itinerarium i nie byłyby one aktualne przy pełnej wersji itinerarium Kazimierza Jagiellończyka. W niniejszej recenzji omówię jednak wersję, którą już otrzymaliśmy.

Podstawą zestawionego itinerarium Kazimierza Jagiellończyka były źródła różnego rodzaju: dokumenty, listy, rachunki królewskie itd. Wiele informacji przyniosły też *Roczniki* Jana Długosza. Niestety, niektóre źródła i wydawnictwa przez Autorkę nie zostały wykorzystane dokładnie³. I. Sułkowska-Kurasiowa nie dość dokładnie wykorzystywała również *Roczniki* Długosza. Niekiedy spotykamy w itinerarium Kazimierza Jagiellończyka informacje, których brak u tego kronikarza. Wedle Autorki, Długosz poświadcza pobyt władcy w Koninie 30 I 1459 r. (s. 290), w cytowanym miejscu próżno jednak szukać tej wzmianki⁴. Niekiedy pominięto daty przytoczone przez Długosza. Według I. Sułkowskiej-Kurasiowej kronikarz nie przytacza daty pobytu króla w Brześciu w kwietniu 1454 r. (s. 281). Jednak w *Rocznikach* wspomina się, że *Rex — — pro die Dominico Iudica* [czyli 7 kwietnia — dop. mój PW] *in Brescze Ruthenice* — — *pervenit*⁵. Czasami niedokładnie zinterpretowano przekaz Długosza. W 1461 r. według I. Sułkowskiej-Kurasiowej, która powołuje się na tego kronikarza, Kazimierz przebywał w Inowrocławiu 15 sierpnia (s. 293). Długosz jednak informuje, że król *Iunivladislaviam contendit, et illic copias gentium suarum, non nisi circa Assumptionis Sanctae Mariae festum ad eum convenientes, anxius praestolabatur*⁶. Widać więc, że król przybył do Inowrocławia przed 15 sierpnia i dopiero o k o l o tego dnia dotarło do niego wojsko⁷.

Czasami Autorka pomija w ogóle przekaz Długosza. Przykładowo, pominięto jego informację o pobycie władcy w Gniewkowie w czerwcu 1458 r.⁸ (pobyt ten odnotowano, powołując się na inne źródło, s. 289). W Krakowie władca był do 10 II 1462 r. (s. 293). Przywołano przy tym jedynie przekaz z rachunków wielkorządowych, tymczasem 10 lutego jako dzień wyjazdu króla poświadcza też Długosz⁹. W 1455 r., podając informację o pobycie króla w Piotrkowie między 15 a 23 maja (s. 284), nie odnotowano przekazu Długosza, który przyjazd Kazimierza datuje na 17 maja¹⁰. Nie została również odnotowana wzmianka Długosza, że w czasie pobytu w Parczewie (27–28 X 1451 r.) Kazimierz Jagiellończyk wyjechał po posłów litewskich *usque Lomazi*¹¹.

Długosz bardzo często podaje informacje o liczbie dni spędzonych przez władcę w poszczególnych miejscach, niestety wzmianki takie I. Sułkowska-Kurasiowa zamieszczała tylko czasami (np. w przypadku Chojnic w sierpniu 1416 r., s. 293). W kwietniu 1457 r. król przebywał, w drodze z Bydgoszczy do Gdańska m.in. w Świeciu. Autorka zamieściła jedynie informację o tym pobycie bez daty dziennej, zgodnie z przekazem Długosza (s. 287). Z jego kroniki dowiadujemy się jednak, że władca w tej miejscowości spędził dwa dni¹². Wiemy dzięki temu, że cały czas pomiędzy pobytami w Bydgo-

³ Np. księgi sądowe ziemskie i grodzkie ziemi krakowskiej, z których wyciąg wydał A. Z. Helcel, w: SPPP 2, Kraków 1870 (zob. niżej).

⁴ J. Długossii, *Historiae Polonicae*, t. V, liber XII. (XIII), Cracoviae 1878 (dalej: Długosz, HP), s. 282. Według Długosza, król z Piotrkowa udał się na Litwę przez Opoczno, Radom, Lublin, Parczew i Brześć Litewski.

⁵ *Ibid.*, s. 174.

⁶ *Ibid.*, s. 316.

⁷ W innym miejscu Długosz pisze o tym, że wojsko przybyło do Inowrocławia *in festo Assumptionis Sanctae Mariae*, *ibid.*, s. 320. Zob. też *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1445–1480*, t. 2, oprac. S. Gawęda, K. Pieradzka, J. Radziszewska, pod kierunkiem J. Dąbrowskiego, Wrocław 1965, s. 138.

⁸ Długosz, HP, s. 270.

⁹ *Ibid.*, s. 338.

¹⁰ *Ibid.*, s. 203.

¹¹ *Ibid.*, s. 95.

¹² *Ibid.*, s. 244.

szczy (był tam 26 kwietnia) a Nowem (gdzie był, według Długosza, 28 kwietnia) Kazimierz spędził w Świeciu. Według itinerarium pod Frydlandem (Debrzynem) Kazimierz był 25 VIII 1461 r. (s. 293), jednak przebywał on tam co najmniej osiem dni, tyle bowiem trwało — według Długosza — oblężenie tego miasta¹³. I. Sułkowska–Kurasiowa poinformowała (s. 292), że Długosz nie podaje daty pobytu władcy w Niepołomicach pod koniec maja 1461 r. i data ta jest znana jedynie z rachunków wielkorządowych (29 maja). Dzięki przekazowi kronikarza wiemy jednak, że władca przebywał w Niepołomicach kilka dni¹⁴. Możliwe więc, że Kazimierz dotarł do Niepołomic jeszcze 27 maja (wtedy opuścił, według świadectwa Długosza, Sandomierz) i wyjechał dopiero 31 maja/1 czerwca (do Krakowa przybył 1 czerwca)¹⁵. Jak się wydaje, informację powyższą należało zaznaczyć w itinerarium, pomijając bowiem przekaz kronikarza można by odnieść wrażenie, że władca był w Niepołomicach krótko (jeden dzień).

Czasami I. Sułkowska–Kurasiowa zamieszcza zbiorcze daty pobytu Kazimierza w pewnych miejscowościach, powołując się zarówno na Długosza, jak i na inne przekazy (listy, dokumenty). Przykładowy zapis brzmi wtedy tak: [1454 r.] „Toruń, 23–26 V Dł. 176; Arch. Kap. Kr. 459 (423)” (s. 282). Kiedy indziej oddzielnie zaznaczone są daty pobytu potwierdzone przez Długosza oraz przez dokumenty. Przykładowo, informując o pobycie Kazimierza w Chełmży w 1454 r. (s. 283) podana jest najpierw informacja z Długosza, później ze źródeł dyplomatycznych [28 XI Dł. 195 (przyjazd); 2 XII CE I, 2, 147; GD 300 D/1, 21]. Trudno zrozumieć zasady, jakimi kierowała się Autorka przy wyborze określonego schematu prezentowania itinerarium. Wydaje się, że druga metoda jest właściwsza, czego dowodzą liczne przykłady (w ten sposób informacje Długosza podawał A. Gąsiorowski w itinerarium Władysława Jagiełły). Według I. Sułkowskiej–Kurasiowej król przebywał w Krakowie między 9 lipca a 4 IX 1453 r. (s. 281). Przy tej okazji zostały przytoczone razem informacje pochodzące z dzieła Długosza i innych źródeł. Jednak o ile kronikarz początek obecności Kazimierza w tym mieście kładzie na 9 lipca¹⁶, o tyle pierwszy dokument poświadczający ten pobyt pochodzi dopiero z 21 tego miesiąca¹⁷. Czy rzeczywiście król przebywał na Wawelu już od 9 lipca i jedynie nie dochowały się (nie były wystawiane?) dokumenty z pierwszych dwóch tygodni tego pobytu, czy też kronikarz źle podał datę przyjazdu Kazimierza? Trudno na to pytanie odpowiedzieć jednoznacznie, niezależnie jednak od tego, przykład ten pokazuje, że należało oddzielnie potraktować wzmianki z *Roczników* Długosza i z aktów, informując czytelnika o datach, które pochodzą ze źródeł obu tych kategorii (w taki zresztą sposób, jak się można domyślać, I. Sułkowska–Kurasiowa zamierza opracować ostateczną wersję itinerarium Kazimierza Jagiellończyka, por. s. 267). Tego typu rozbieżności między przekazem Długosza a źródłami dyplomatycznymi jest więcej. W 1458 r. kronikarz informuje o pobycie Kazimierza w Krakowie między 30 października a 5 grudnia, jednak dokumenty poświadczają ten pobyt dopiero od 26 listopada¹⁸. I. Sułkowska–Kurasiowa, bez żadnego komentarza, przyjęła daty podane przez Długosza (s. 289). Również w innych miejscach Autorka bez komentarza pozostawia niezgodność w itinerarium królewskim, jaka wyłania się z dat podanych przez Długosza i dokumenty królewskie. Według I. Sułkowskiej–Kurasiowej w 1457 r. Kazimierz przebywał w Piotrkowie między 16 a 18 marca, natomiast 22 tego miesiąca był w Łęczycy, a 27–29 marca w Kole (s. 287). Przy okazji pobytu w Piotrkowie powołano się m.in. na Długosza. Jed-

¹³ Ibid., s. 322.

¹⁴ Ibid., s. 315.

¹⁵ Nb. prawdopodobnie przez nieuwagę, poinformowano o pobycie Kazimierza Jagiellończyka w Sandomierzu 21–27 maja oraz (poniżej, po wzmiance o obecności monarchy w Niepołomicach) również w Sandomierzu 21 V–27 VI 1461 r. (s. 292). W rzeczywistości ten drugi pobyt odnosi się do Krakowa (lecz zacząć go należy, zgodnie ze świadectwem Długosza, od 1 czerwca lub, wedle informacji pochodzącym z dokumentów, od 2 czerwca).

¹⁶ Długosz, HP, s. 142.

¹⁷ *Knigi polskoj koronnoj mietriki XV st. (Matricularum Regni Poloniae codices saeculo XV conscripti)*, t. 1, Warszawa 1914, nr 184. Por. *Rozbiór krytyczny*, s. 57 (gdzie mylnie, że pierwszy dokument pochodzi z 22 lipca). Możliwe, że w Krakowie władca poświadczony został 13 lipca (SPPP 2, s. 619).

¹⁸ Długosz, HP, s. 276; M. Gruševskij, *Materiały do istorii suspilno-polityčnych i ekonomičnych vidnosyn zachidnoj Ukrainy*, „Zapiski Tovaristva imeni Ševčenko” 63–64, 1905, nr 51. Autorzy *Rozbioru krytycznego*, s. 113, błędnie uważają, że pierwszy dokument królewski pochodzi dopiero z 5 grudnia.

nak według niego pobyt króla w tym mieście rozpoczął się dopiero 23 marca¹⁹. Pobyt Kazimierza w Łęczycy trwał, zdaniem Autorki, w dniach 18–30 VIII 1459 (s. 290). Powołano się przy tym zarówno na źródła aktowe, jak i na Długosza. Jednak kronikarz ten pobyt władcy datuje dopiero od 24 sierpnia²⁰. Informując o pobycie króla w Chojnicach w [sierpniu?] wrześniu 1461 r. (s. 293), I. Sułkowska–Kurasiowa podała, że Długosz nie przekazał daty tego pobytu, lecz jedynie poinformował, iż trwał on 15 dni. Jednak u kronikarza tego czytamy, że Kazimierz opuścił Chojnice *in die Sancti Michaelis* (czyli 29 września). Możliwe, że I. Sułkowska–Kurasiowa nie poszła śladem Długosza, gdyż zaprzeczają tej dacie inne wzmianki. Wedle dokumentów, w Chojnicach władca był między 12 a 18 września, natomiast w Bydgoszczy, do której pojechał z Chojnic, 26–29 tego miesiąca. Jak się wydaje, należało zaznaczyć, którą wersję uznaje się za bardziej wiarygodną. Niestety, zarówno w tym przypadku, jak i w wielu innych, w pracy I. Sułkowskiej–Kurasiowej informacji takiej nie znajdujemy.

Przy podawaniu dat pobytu Kazimierza Jagiellończyka w pewnych miejscach, Autorka raz podaje przekaz Długosza, zaś innym razem dokumentów królewskich. Niestety nie tłumaczy, dlaczego (w poszczególnych przypadkach) jeden z przekazów jest bardziej wiarygodny od drugiego. Wiele z przytoczonych przeze mnie przykładów (zob. też poniżej) dowodzi, że często przekaz Długosza nie zgadza się w szczegółach z dokumentami królewskimi. Jak się wydaje Długosz dobrze przedstawia trasy podróży Kazimierza Jagiellończyka (kolejne miejsca, w których przebywał), jednak istnieją duże różnice w podawaniu dat dziennych. Dotychczasowi badacze pozytywnie oceniali wartość *Roczników* Długosza przy odtwarzaniu itinerarium Kazimierza Jagiellończyka²¹. Wydaje się jednak, że należy przeprowadzić weryfikację tej oceny. Brak tutaj na nią miejsca, jest ona jednak pilnym postulatem badawczym, bez realizacji którego dokładne itinerarium Kazimierza Jagiellończyka nie będzie możliwe. Powyższa analiza dotyczyła tylko kilku lat z itinerarium Kazimierza Jagiellończyka. Przykładów podobnych jest o wiele więcej, jednak nawet te pokazują — jak sądzę — że Autorka nie dość krytycznie wykorzystwała *Roczniki* Długosza, odtwarzając podróże tego władcy. Niestety nie dość dokładnie wykorzystano również inne źródła. Według I. Sułkowskiej–Kurasiowej Kazimierz przebywał w Trokach 14 II 1447 r. (s. 270). Autorka przywołała przy tym wzmiankę zamieszczoną w księgach sądowych przemyskich, tymczasem czytamy w nich *Datum Premyslie, feria tertia ipso die s. Valentini*²². Nie były więc to Troki, lecz Przemyśl. Co więcej, w ogóle nie można włączyć tego przekazu do itinerarium Kazimierza Jagiellończyka. Dokument ten jest bowiem zwykłym pozwem sądowym, wydanym pod imieniem władcy. Pozwy takie wydawano co prawda pod imieniem króla, lecz nie świadczą one o jego pobycie w danym miejscu.

Niestety nie zawsze trafnie rozwiązane są datyienne dokumentów Kazimierza Jagiellończyka. Oto tylko kilka przykładów. Najnowszy katalog dokumentów Archiwum Państwowego w Toruniu podaje również oryginalne daty poszczególnych aktów, możliwa jest więc weryfikacja dat rozwiązanych przez I. Sułkowską–Kurasiową. „Toruń 1569” to dokument wystawiony w Brześciu Kujawskim 30 X 1454 r., a nie 29 października (jak u I. Sułkowskiej). Według tej Autorki, Kazimierz Jagiellończyk w Brześciu Kujawskim przebywał w 1455 r. od 25 stycznia. Powołana jest przy tym informacja z archiwum toruńskiego. Tymczasem, jak podają autorzy Katalogu, datacja dokumentu brzmi: *feria quinta post Agnetis*, czyli 23 stycznia. „Toruń 1759” to nie 6 IX 1457 (jak wedle I. Sułkowskiej), lecz *feria secunda ante Nativitatis [...] Marie*, czyli 5 września. Z tego samego roku pochodzi też kolejna wzmianka: „Toruń 1769” — *feria quarta post festum sancti Luce*, czyli 19 października, a nie 21 (jak u I. Sułkowskiej). I wreszcie „Toruń 1797” (*feria tertia ante sancti Johannis Baptiste*) to 20 VI 1458, natomiast I. Sułkowska–Kurasiowa rozwiązała datę jako 23 czerwca²³. Również przy rozwiązywaniu dat

¹⁹ Długosz, HP, s. 241.

²⁰ Ibid., s. 292.

²¹ Zob. *Rozbiór krytyczny*, s. LIII. Wysoko ocenił wiarygodność Długosza również A. Gąsiorowski, *Długoszowe itineraria królewskie*, *Rocz. Hist.* 36, 1970, s. 124–126, jednak przeprowadził on dokładniejszą analizę jedynie informacji kronikarza o itinerarium Władysława Jagiełły.

²² AGZ 13, nr 3307.

²³ A. Radziwiński, J. Tandeki, *Katalog dokumentów i listów krzyżackich oraz dotyczących wojny trzynastoletniej z Archiwum*

pochodzących z *Roczników* Jana Długosza spotkać możemy błędy. Według I. Sułkowskiej-Kurasiovej, która cytuje w tym miejscu Długosza, król przebywał w Malborku 7 IX 1457 r. (s. 288). Kronikarz ten jednak opuszczenie Malborka datuje na 6 września²⁴.

Jest rzeczą oczywistą, że trudno jest jednej osobie przeprowadzić wyczerpującą kwerendę źródłową. Zawsze zdarzają się mniejsze lub większe opuszczenia. Również i do itinerarium Kazimierza Jagiellończyka można dodać informacje nieznanne I. Sułkowskiej-Kurasiovej. Przykładowo, z relacji z podróży po Polsce weneckiego posła Ambrożego Contariniego dowiadujemy się, że w 1474 r. król przebywał w Łęczycy już od 10 kwietnia, natomiast w 1477 r. bawił w Trokach w dniach 12–17 lutego²⁵. Według dziennika Ambrożego Pampowskiego król był w Radomiu już 1 IX 1491 r.²⁶ Podać można również inne uzupełnienia do itinerarium Kazimierza Jagiellończyka²⁷:

1440: 19 V Kraków (SPPP 2, nr 2846).

1441: Według I. Sułkowskiej-Kuras (s. 269) 22 stycznia Kazimierz przebywał w Brześciu Litewskim. Istnieje jednak jego dokument wystawiony w Wilnie tego samego dnia (*Akta Aleksandra, króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego itd. (1501–1506)*, wyd. F. Papée, Kraków 1927 [dalej: AA], nr 287). Niestety itinerarium z tego roku jest bardzo fragmentaryczne (poprzednia informacja pochodzi z 3 stycznia, następna zaś dopiero z 7 kwietnia), nie można więc wyjaśnić, w której z tych miejscowości przebywał Kazimierz 22 stycznia.

1442: 11 I Wilno (*Zbiór dyplomatów rządowych i aktów prywatnych posługujących do rozjaśnienia dziejów Litwy i złączonych z nią krajów od 1387 do 1710*, pod red. M. Krupowicza, Wilno 1858, nr 19; Przegl. Hist. 86, 1995, z. 1, s. 74).

1446: 19 IX Brześć Litewski (R. Stelmach, *Listy i dokumenty Jagiellonów w WAP we Wrocławiu (1413–1503)*, „Teki Archiwalne” 18, 1981, nr 6).

1450: 10 III Kraków (BJ rkps 5347, t. 3, k. 153; SPPP 2, nr 3421; *ibid.* 7, nr 1338); 23 VI Radom (R. Stelmach, op. cit., nr 9); 27 XII Wilno (K. Pułaski, *Szkice i poszukiwania historyczne, serya trzecia*, Kraków 1906, s. 151).

1451: 18 IX Hrubieszów („Archeion” 44, 1966, s. 108, przyp. 96).

1452: 15 III Wilno („Archiv Jugozapadnoj Rossii”, Kiev 1907, t. 8, 4, s. 101)²⁸.

1453: 19 V Grodno (M. Gruševskij, *Do pitanja pro pravno-deržavne smanovišče kiivskich knjaziv XV v.*, „Zapiski Tovaristva imeni Ševčenko” 31–32, 1899, kn. 5–6, s. 4); 12 VI Parczew („Archeion” 51, 1969, s. 106); 21 IX Wilno (M. Gruševskij, op. cit., s. 4).

1454: 21 I Sandomierz (J. Kurtyka, *Tęczyńscy*, Kraków 1997, s. 352, przyp. 638); 25 IX Nieszawa (*Knigi polskoj koronnoj metriki*, 1, nr 242; A. Radziwiński, J. Tandecki, *Katalog dokumentów i listów krzyżackich oraz dotyczących wojny trzynastoletniej z Archiwum Państwowego w Toruniu*, Warszawa 1998, nr 42); 30 IX Brześć (*ibid.*, nr 59).

1455: 23 I Brześć (*ibid.*, nr 87); 26 X Grudziądz (St. Hist. 9, 1966, z. 3/4, s. 100); 18 XI Toruń (J. Kurtyka, op. cit., s. 357); 29 XI Toruń (R. Stelmach, op. cit., nr 10; *Katalog dokumentów, listów oraz pieczęci królów i królowych polskich przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*, oprac. M. Chmielewska, Wrocław 1991, nr 41).

1457: 16 XII Sandomierz (BCzart., Teki Naruszewicza [dalej: TN] 19, nr 82).

Państwowego w Toruniu, t. 2 (1454–1510), Warszawa 1998. Odpowiednio nr 59, 87, 195, 200, 216.

²⁴ *Feria tertia ante festum Nativitatis Sanctae Mariae*, Długosz, HP, s. 255. Dodać należy, że pobyt króla w Malborku do 6 września wydaje się mało prawdopodobny, zob. *Rozbiór krytyczny*, s. 101.

²⁵ A. Contarini, *Podróże przez Polskę, w: Cudzoziemcy o Polsce. Relacje i opinie*, wybrał i oprac. J. Gintel, t. I, Kraków 1971, s. 106, 108 n.

²⁶ J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski–starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przełomie średniowiecza i Odrodzenia*, Wrocław 1976, s. 172.

²⁷ Kursywą zaznaczam niepewne informacje o pobytach Kazimierza Jagiellończyka.

²⁸ Tę oraz kilka innych wzmianek uzyskałem od mgr. Rafała Jaworskiego.

- 1458: 2 III Wilno („Ateneum Wileńskie” 7, 1930, s. 896).
- 1459: 7 III Brodnia (BJ rkps 8059/IV, k. 96); 22 V Łęczyca („Archeion” 4, 1928, s. 109).
- 1460: 12 II Kraków (SPPP 2, s. 657); 10 IV Hrubieszów („Archeion” 44, 1966, s. 106; s. 108, przyp. 93).
- 1461: 25 I Brześć Kujawski (BCzart., TN 20, nr 4).
- 1463: po 3 XI przed 7 XI Tuszyn, Pabianice (BJ rkps 8059/IV, k. 103=Pracownia Słownika Historyczno–Geograficznego ziem polskich w średniowieczu, Kraków, materiały do KDM V,teczka J, nr 21); 7 XI Szadek (ibid.).
- 1465: 16 I Berszty (BCzart., TN 20, nr 2); 7 VII Jędrzejów (BJ rkps 8059/IV, k. 106); 28 VIII Inowrocław (BCzart., TN, nr 8).
- 1466: 4 VI Brześć (BJ rkps 8059/IV, k. 108).
- 1467: 20 IV Grodno (BN, Akc. 5139)²⁹; 23 V Piotrków (J. Kurtyka, op. cit., s. 386, przyp. 940).
- 1468: 15 III Sącz (BCzart., TN 20, nr 80); 13 VI Kraków (J. Kurtyka, op. cit., s. 386, przyp. 948); 11 VI Kraków (SPPP 2, s. 743); 31 VI Kraków (J. Kurtyka, op. cit., s. 386, przyp. 948); 23 VII Nowe (BCzart., TN 20, nr 89).
- 1469: 27 VII Hrubieszów (ibid., nr 115).
- 1470: 28 II Piotrków (ibid., nr 131); 23 VI Kraków (SPPP 2, nr 4010); 8 X (BCzart., TN 20, nr 137)
- 1471: 24 IV Koło (M. Rawita–Witanowski, *Wielkopolskie miasto Koto, jego przeszłość i pamiątki*, Piotrków 1913, s. 67).
- 1473: 23 VIII Kraków (SPPP 2, s. 779).
- 1478: 29 IV Lublin („Archiv Jugozapadnoj Rossii”, c. 4, t. 1, Kiev 1867, nr II, s. 7 n.).
- 1479: 23 XI Kozienice [Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (dalej jako: BPAU) rkps 8844, k. 7]³⁰.
- 1480: 14 VIII Troki (ibid., k. 9).
- 1481: 10 II Wilno (ibid., k. 11); 15 II Wilno (ibid., k. 9); 10 III Wilno (ibid., k. 10); 11 III Wilno (ibid., k. 12); 22 III Wilno (ibid.); 12 IV Wilno (ibid., k. 13, 16); 7 VII Wilno [*Akta Stanów Prus Królewskich*, t. 1 (1479–1488), wyd. K. Górski, M. Biskup, Toruń 1955 (dalej: ASPK), s. 98, przyp. 1]; 22 IX Troki (BPAU rkps 8844, k. 17); 23 IX Troki (ibid.); 24 IX Troki (ibid.); 28 IX Troki (ibid., k. 18); 29 IX Troki (ibid.); 26 X Troki (ibid., k. 19); 9 XI Troki (ibid., k. 20); 14 XI Troki (ibid., k. 20, 21).
- 1482: 8 II Troki (ibid., k. 24); 14 II Troki (ibid., k. 26); 10 VI Troki (ibid., k. 31); 16 VII Troki (ibid., k. 32); 30 VII Troki (ibid., k. 33); 1 IX Troki (ibid., k. 38); 29 IX Nowogródek (ibid., k. 44); 3 XI Nowogródek (ibid., k. 39); 16 XI Nowogródek (ibid.).
- 1483: 7 I Grodno (ibid., k. 41); 27 I Grodno (ibid., k. 41); 14 III Grodno (ibid., k. 44); 14 VIII Troki (ibid., k. 45); 27 VIII (ibid., k. 46).
- 1484: 3 II Lublin („Archeion” 67, 1979, s. 161, przyp. 26).

²⁹ Informację tę zawdzięczam mgr. J. Kaliszukowi.

³⁰ Rękopis ten jest niezwykle interesujący i do itinerarium Kazimierza Jagiellończyka pochodzi z niego jeszcze prawie 40 uzupełnień. Są to wypisy A. Prochaski z rękopisu Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu o sygnaturze „Raznojaz. F. IV. 105”. Na rękopis ten zwracał uwagę już J. Korzeniowski, *Zapiski z rękopisów Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu i innych bibliotek petersburskich*, Kraków 1910, s. 284–288. Około 1910 r. A. Prochaska wypisał z tego rękopisu m.in. „Liber quitantiarum Andree Oporowski et sancti Casimiri, 1482–1486” oraz „Regestr aktów podkanclerskich Andrzeja Oporowskiego 1474–1483”. Jak świadczą adnotacje B. Ulanowskiego w rękopisie BPAU ze stycznia 1913 r. oba te źródła przeznaczone były do wydania. Niestety wojna przeszkodziła w realizacji tego zamierzenia i wypisy Prochaski spoczyły w rękopisie. Mimo że karta archiwalna informuje o kilku historykach, którzy rękopis ten mieli w ręku, nie jest on zbyt dobrze znany i jest niemal nie wykorzystywany. Prochaska wypisy swoje podzielił tematycznie i każde z nich otrzymało paginację zaczynającą się od k. 1. Niżej, przytaczając numer karty, oznaczać to będzie odwoływanie się do regestrów aktów podkanclerskich Oporowskiego.

- 1486: 3 III Troki (M. Gruševskij, *Kilka kiivskich dokumentiv XV–XVI v.*, „Zapiski Tovaristva imeni Ševčenka”, t. 11, 1896, kn. 3, s. 6–9); 11 IX Łuck („Archiv Jugozapadnoj Rossii”, c. 7, t. 1, Kiev 1886, s. 36–38).
- 1487: 25 VI Kraków (BN rkps III. 6639, k. 601–602).
- 1491: 23 VIII Radom (*Z archiwum Drohobycza. Zbiór przywilejów, aktów, dekretów granicznych, lustracy, memoriałów itp.*, wyd. F. Gątkiewicz, Drohobycz 1906, nr VII).

2. Itinerarium Aleksandra Jagiellończyka opracował już na początku XX stulecia Fryderyk Papée, nie zostało ono jednak wydane. Również Kazimierz Sochaniewicz przygotowywał podobne zestawienie, w 1922 r. opublikował jednak tylko tabelaryczne „zestawienie ogólne” itinerarium Aleksandra jako króla Polski. Opierając się niemal wyłącznie na Metryce Litewskiej, itinerarium Aleksandra jako wielkiego księcia litewskiego opracował Nikołaj Bierieżkow (1962 r.) — jednak do wydania tego wiele uzupełnień i zastrzeżeń zgłosił Tadeusz Wasilewski (1965 r.). Całościowe itinerarium Aleksandra jako wielkiego księcia litewskiego i króla polskiego opublikował w 1971 r. Maciej Neuman³¹. Ostatnio otrzymaliśmy poprawione i uzupełnione przez Krzysztofa Pietkiewicza itinerarium Aleksandra wydanego przez M. Neumana. Pietkiewicz znacznie rozszerzył zasięg kwerendy archiwalnej, np. o zachowane w Archiwum Głównym Akt Dawnych księgi rachunkowe dworu litewskiego Aleksandra oraz „o rozproszony po różnych archiwach i bibliotekach materiał dokumentowy” (s. 156). Szersza kwerenda umożliwiła zestawienie dokładniejszego itinerarium, chociaż „zasadnicze uzupełnienia... dotyczą głównie pobytów Aleksandra Jagiellończyka w Wielkim Księstwie Litewskim. Dla okresu jego królewskich rządów są one sporadyczne” (s. 156 n.). Itinerarium Aleksandra poprzedzone jest wstępem w języku litewskim oraz w języku polskim. Również przypisy oraz nazwy miejsc pobytów Jagiellona podawane są w obu wersjach językowych.

Na przykładzie itinerarium Aleksandra bardzo dobrze widać zanik objazdowego sposobu sprawowania władzy przez Jagiellonów. W czasie sprawowania przez niego władzy wielkoksiążęcej na Litwie, jego głównymi rezydencjami było Grodno i Wilno. W miastach tych spędzał po kilka miesięcy. Czasami podróżował również po terenie swojego państwa, nie można jednak zaobserwować w tych podróżach jakiegokolwiek regularności, np. święta Bożego Narodzenia spędzał zarówno w Wilnie (1492, 1494, 1500 r.), jak i w Grodnie (1493, 1495, 1497, 1498), a nawet w Brześciu Litewskim (1496, 1499 r.). Zazwyczaj najdalej na południe jego trasa wiodła do Brześcia Litewskiego (np. w 1494 r.). Jedynie w listopadzie 1496 r. widzimy Aleksandra w Parczewie³², natomiast w 1497 r. na Wołyniu i Podolu — co związane było z polityką mołdawską Jana Olbrachta³³. Od czasu wyboru Aleksandra na króla Polski, jak zauważył już A. Gąsiorowski — „obserwujemy przede wszystkim podróże pomiędzy Polską a Litwą. Z reguły są to podróże między stolicami”³⁴.

Jak zaznaczył Pietkiewicz „zasady publikowania itinerarium pozostały te same co w 1971 r.” (s. 157), dlatego też wspomniane wyżej recenzje owego wydania zwalniają z konieczności dokładniejszego omawiania itinerarium Aleksandra. Zwrócić chciałbym jedynie uwagę na kilka problemów ogólniejszych.

W przypadku recenzowanej pozycji otrzymaliśmy jedynie itinerarium Aleksandra Jagiellończyka. Tymczasem wydaje się, że itinerarium powinno być również swego rodzaju repertorium dokumentów określonego wystawcy (na co trafnie zwrócił uwagę Antoni Gąsiorowski przygotowując itinerarium króla Władysława Jagiełły). Należy podawać, zaznaczając to np. znakiem równania, informacje o różnych wydaniach tego samego dokumentu. Dla wielu badań taka pomoc jest niezbędna (np. dla badań nad częstotliwością wydawania dokumentów przez kancelarię danego monarchy). Można

³¹ Spotkało się ono z różnymi zastrzeżeniami recenzentów: Antoniego Gąsiorowskiego (St. Źródł. 18, 1970, s. 246 n.) i Jerzego Wiśniewskiego (Zap. Hist. 39, 1974, z. 2, s. 132 n.).

³² Odbyło się tam spotkanie Aleksandra, Jana Olbrachta i królewicza Zygmunta, zob. O. Halecki, *Dzieje unii Jagiellońskiej*, t. 1: *w wiekach średnich*, Kraków 1919, s. 448.

³³ Zob. *ibid.*, s. 448 n.

³⁴ A. Gąsiorowski, *Podróże panującego*, s. 59.

oczywiście opracowywać jedynie itinerarium jakiejś osoby, nie zaś równocześnie repertorium jego dokumentów, powinno się jednak to zaznaczać³⁵.

K. Pietkiewicz, podając informacje o różnych dokumentach wystawianych przez kancelarię Aleksandra tego samego dnia, nie informuje, czy są to różne dokumenty i listy wystawione tego samego dnia, czy też są to przytoczone różne wydania tych samych aktów. We wstępie nie zostały również określone zasady, jakimi kierował się K. Pietkiewicz, przywołując takie, a nie inne odnośniki źródłowe. Czy chciał odnotować ostatnie wydanie jakiegoś dokumentu, jego wydanie najlepsze, najbardziej wiarygodne, najłatwiej dostępne? Może starał się poinformować o wszystkich wydaniach jakiegoś aktu? Czasami wydaje się, że zamiarem autora było podanie ostatniego wydania (w którym znajdują się wzmianki o edycjach wcześniejszych). Odnotowując pobyt Aleksandra w Grodnie 9 I 1499 r. (s. 179) podaje wzmianki z rachunków dworskich oraz z akt unii polsko-litewskiej. Pominięto natomiast wydanie listu Aleksandra w *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 3, nr 441 (wydanie to jednak zaznaczone jest w aktach unii).

Najczęściej jednak K. Pietkiewicz ograniczył się do kilku, ciągle cytowanych wydawnictw źródłowych. W przypadku wydawnictw polskich podstawą dla dokumentów i listów są głównie sumariusze Metryki Koronnej opracowane przez Teodora Wierzbowskiego oraz *Akta Aleksandra*. Sądzę, że wydawnictwa te — skądinąd bardzo dobre — powinny zostać uzupełnione o inne edycje. Informując o pobycie Aleksandra w Gdańsku 3 VI 1504 r. (s. 217) Pietkiewicz powołuje się na AA, nr 245. W wydawnictwie tym znajduje się jedynie regest dokumentu wydanego w całości przez M. Dogiela w *Kodeksie dyplomatycznym Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 4, s. 189, nr 140. Co więcej, regest (o wiele bardziej szczegółowy niż w AA) znajduje się też w *Aktach Stanów Prus Królewskich*, t. 4/1, s. 166, nr 156. Tutaj przytoczona została również oryginalna datacja oraz formuła końcowa aktu (*datum per manus*). Nieznacznie różni się także sygnatura archiwalna przywileju podana przez AA oraz ASPK. Jak się wydaje aktualną sygnaturę podało to drugie wydawnictwo³⁶.

Nie zawsze też dokładnie zostały wykorzystane niektóre wydawnictwa źródłowe. Przykładowo, w kodeksie dyplomatycznym katedry i diecezji wileńskiej znajdujemy informację o, pominiętych przez K. Pietkiewicza, pobytach Aleksandra w Przewalce 10 XII 1493 r.³⁷ oraz Mereczu 3 V 1496 r.³⁸

Również wspomniane Akta Aleksandra nie zostały wykorzystane w zupełności. Pominięto wzmianki zawarte przez F. Papée w przypisach do poszczególnych aktów. Pominięto np. informacje o pobycie królewskim w Gdańsku 7 VI 1504 r. (s. 411, przyp. 1) i w Malborku 12 VI 1504 r. (s. 413, przyp. 1). W tym ostatnim przypadku regest dokumentu królewskiego (razem z jego datacją) przynoszą też ASPK, t. 4/1, nr 160. K. Pietkiewicz oparł się natomiast jedynie na regestach krzyżackich Joachima–Hubatscha. (Regesty te przynoszą zresztą informacje o innym akcie Aleksandra niż wzmiankowany w AA i ASPK).

Czasami powoływano różne wzmianki potwierdzające pobyt Aleksandra, pomijając inne — nawet te, które są zawarte w Aktach Aleksandra (np. nr 137 — Wilno, 15 XII 1502). Przykłady powyższe pokazują chyba dobitnie, że trudno zrozumieć, jakie kryteria kierowały autorem przy powoływaniu się na źródła potwierdzające pobyt Aleksandra w określonych miejscach.

³⁵ Uczynił tak m.in. F. Papée, w itinerarium Kazimierza Jagiellończyka z lat 1480–1492: „to itinerarium nie jest zarazem spisem dokumentów. Jeśli jest kilka dokumentów na jeden dzień, to nie uwzględniam wszystkich, a nawet, jeśli można stwierdzić nieprzerwalność pobytu, tylko pierwszą i ostatnią opatruję cytatem”, F. Papée, *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, t. 1: *ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1904, s. 281, przyp. 1.

³⁶ Niestety Pietkiewicz w ogóle nie wykorzystał ASPK. Tymczasem znalazłby w nich nie tylko lepsze (i ostatnie) wydania wielu przytaczanych dokumentów, lecz również uzupełnienia do itinerarium Aleksandra. Pobyt Aleksandra w Hły 17 XI 1501 r. potwierdzony jest w itinerarium zestawionym przez Pietkiewicza przez regesty krzyżackie (s. 194), tymczasem zachował się i został wydany w ASPK (t. 4/1, nr 29) list króla–elektę wysłany z tego miasta. Wzmianki pochodzące z tego wydawnictwa, przynoszące informacje o nieznanym K. Pietkiewiczowi pobytach podano niżej. Warto dodać, że ogromną zaletą ASPK jest podawanie zawsze (nawet w przypadku rejestrowania pewnych aktów) oryginalnej formuły datacyjnej.

³⁷ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, vol. 1, fasc. 2, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków 1939, nr 405.

³⁸ *Ibid.*, nr 440. Wydawcy co prawda twierdzą, że dokument jest „mocno podejrzany”, mógł jednak opierać się na jakimś dokumencie z zachowaną datą.

Mimo szerokiej kwerendy, nie zostały przez K. Pietkiewicza uwzględnione również inne źródła precyzujące informacje o itinerarium Aleksandra. Przykładowo, dzięki dziennikowi prowadzonemu przez Macieja Drzewickiego w latach 1499–1515 wiemy, że król przybył z Litwy do Lublina już 26 X 1503 r.³⁹, tymczasem itinerarium Aleksandra odnotowuje pobyt monarchy w tym mieście dopiero 31 października. W roku 1504 przyjazd króla do Piotrkowa miał miejsce już 30 stycznia⁴⁰, natomiast do Lublina przybył on 12 I 1506 r.⁴¹ Możliwe także, że przyjazd Aleksandra do Krakowa odbył się już 22 VI 1505 r.⁴² W 1499 r. Jagiellon przebywał w Grodnie nie do 18 lutego (jak informuje itinerarium opracowane przez K. Pietkiewicza, s. 179) lecz do 20 tego miesiąca⁴³.

Oprócz wzmiankowanych wyżej uzupełnień do itinerarium Aleksandra Jagiellończyka podać można jeszcze kilka dalszych:

- 1496: 5 VII Wilno (*Belaruskij Archij*, t. 2 (XV–XVI st.), *Archivum Alboruthenicum tomus secundus (XV–XVI st.)*, Minsk 1928, nr 216).
- 1498: 28 VIII Troki (J. Tomaszewska, *Katalog dokumentów pergaminowych Muzeum Narodowego w Krakowie*, Kraków 1992, nr 42).
- 1499: 24 II Berszty (*ibid.*, nr 43); 16 IV Wilno (*ibid.*, nr 44).
- 1500: 27 IX Połock (*Belaruskij Archij*, t. 2, nr 162).
- 1501: 8 VI Wilno (T. Narbutt, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 6, Wilno 1839, dodatek, s. 36); 28 XII Kraków (ASP, t. 4/1, s. 29, nr 36).
- 1503: 6 XI Lublin (R. Stelmach, *op. cit.*, nr 14).
- 1504: 20 VI Malbork (ASP, t. 4/1, nr 165=AA, s. 413, przyp. 1; *ibid.*, nr 166, por. też *ibid.*, nr 169, s. 197); 2 IX Radom (*Akta odnoszące się do stosunków handlowych Polski z Węgrami, głównie z archiwum koszyckiego z lat 1354–1505*, wyd. S. Kutrzeba, w: AKH 11, Kraków 1909–1913, nr 94).
- 1505: 21 I Lublin (MK, t. 30, k. 151; AGAD, dokumenty pergaminowe, nr 6789); 22 V Radom („Archiv Jugozapadnoj Rossii”, c. 1, t. 10, Kiev 1904, s. 3–6); 6 IX Kraków (W. Baran, J. Dąbrowski, J. Łoś, J. Ptaśnik, S. Zachorowski, *Sprawozdania z poszukiwań na Węgrzech dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności*, Kraków 1919, s. 92).
- 1506: 10 V Wilno (J. Tomaszewska, *op. cit.*, nr 56); 18 V (A. Radziwiński, J. Tandecki, *Katalog dokumentów i listów królewskich z Archiwum Państwowego w Toruniu (1345–1789)*, Warszawa 1999, nr 155); 22 V Wilno („Archiv Jugozapadnoj Rossii”, c. 7, t. 1, Kiev 1886, s. 48); 15 VI Wilno (*Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, t. 2: 1495–1586, wyd. S. M. Szacherska, Warszawa 1987, nr 287, 288).

Na koniec wspomnieć należy, że nie zawsze przytaczane przez K. Pietkiewicza wzmianki źródłowe potwierdzają w sposób oczywisty pobyty Aleksandra. Przykładowo, czy był on rzeczywiście w Bielsku 9 IX 1501 r.? Powołane przez K. Pietkiewicza źródło mówi tylko o tym, że panowie litewscy dali posłom wielkiego księcia Aleksandra pełnomocnictwo do udziału w elekcji króla polskiego. Nie wspomina się tam pobytu Aleksandra⁴⁴.

Kilkakrotnie źle zostały rozwiązane datyienne dokumentów Aleksandra, np. AA, nr 218 pochodzi z 21 XI 1503 r., a nie z 22 listopada — jak u K. Pietkiewicza (s. 211). Kilkakrotnie zdarzają się również zwykłe literówki, np. pobyt 14 II 1505 r. w Brześciu poświadczają AA, nr 276, a nie 296.

³⁹ H. Rybus, *Dwa źródła do biografii Macieja Drzewickiego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 3, 1957, z. 2, s. 337.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 338. Potwierdza tę datę również dziennik Ambrożego Pampowskiego, J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 175.

⁴¹ H. Rybus, *op. cit.*, s. 343.

⁴² *Ibid.*, s. 341.

⁴³ *Drevnerusskie knjażecckie ustavy XI–XV vv.*, izd. podgot. Ja. N. Ščapov, Moskva 1876, s. 190.

⁴⁴ *Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932, nr 78.

3. Oba omawiane itineraria mogą być punktem wyjścia do dyskusji nad metodą graficznego przedstawiania itinerariów królewskich. W itinerarium Aleksandra podawana jest miejscowość, w której odnotowana jest obecność monarchy, poniżej zaś data (na każdy dzień zarezerwowano jeden wiersz) i poświadczenia źródłowe. W ten sposób np. pobyt Aleksandra w Wilnie od 3 XII 1494 do 22 VIII 1495 r. zajmuje aż dwie i pół strony. Już A. Gąsiorowski zgłosił zastrzeżenia do takiego ujęcia graficznego, stwierdzając, że „np. itinerarium Zygmunta Starego obejmowałoby w takich układzie kilkadziesiąt arkuszy wydawniczych, przypominając zestawione przez Van der Lindena itineraria książąt burgundzkich (formatu i objętości balzerowskiego «Corpus iuris Polonici»)»⁴⁵. A. Gąsiorowski, w cytowanej przed chwilą recenzji, zaproponował, żeby itineraria, do których podstawa źródłowa jest bardzo duża, publikować według innego schematu. Według tego badacza itineraria takie powinny zawierać informacje jedynie o skrajnych datach pobytu pewnej osoby w określonym miejscu. W ten sposób bowiem „np. ponad dwie strony tekstu itinerarium Aleksandra przytaczającego... pobyt króla w Krakowie w dniach 29 listopada 1501—3 maja 1502, wystarczyłoby zamieścić w jednym wierszu: Kraków — 29 XI 1501—3 V 1502 (MK 27—495)»⁴⁶. Z pewną modyfikacją, właśnie taki schemat przyjęła I. Sułkowska-Kurasiowa w itinerarium Kazimierza Jagiellończyka. Podawała ona jedynie daty skrajne pobytu króla w określonych miejscach, jednocześnie jednak wymieniała kilka świadectw źródłowych (bez zaznaczania, z jakich dni — w obrębie danego pobytu — one pochodzą). Mimo że schemat ten jest czytelny i bardzo oszczędny, również nie jest on najlepszy. Tak prezentowane itinerarium królewskie nie pozwala bowiem prześledzić wielu zagadnień, które są coraz bardziej doceniane przez historyków. Przykładowo, nie wiadomo wówczas, jaka była częstotliwość wydawania dokumentów przez kancelarię królewską. Czy dokumenty wydawane były przez cały czas pobytu monarchy w jakimś ośrodku, czy też jedynie w określone dni (jakie, czy również w niedziele?). Niepodawanie dokładnych dat poszczególnych dokumentów przynosi również inne niebezpieczeństwa. Czasami dokładniejsze badania wykazują, że określony dokument ma zmyloną datę dzienną (roczną). Emendacja daty dokumentu, która jest ostatnią (lub pierwszą) datą poświadczającą pobyt w określonym miejscu, przynieść może liczne kłopoty dla użytkownika itinerarium zestawionego według schematu I. Sułkowskiej-Kurasiowej. W przypadku bowiem takiej emendacji, nie zawsze będziemy wiedzieli, czy pobyt danej osoby w pewnym miejscu aż do określonego dnia jest potwierdzony też przez inny dokument (czasami niemożliwa będzie weryfikacja, jeżeli znajduje się on np. w trudno dostępnym dla historyków archiwum). Być może inne przekazy potwierdzałyby pobyt jedynie kilka dni wcześniej i przedłużanie tego pobytu byłoby nieuprawnione. Jakie znaczenie może mieć tego typu informacja (np. dla badań nad wiarygodnością innych dokumentów) nie trzeba chyba przekonywać. Podobnie, jeżeli wydawca itinerarium źle rozwiąże taką datę graniczną, czytelnik itinerarium może mieć wątpliwość, czy istnieją jeszcze inne przekazy potwierdzające pobyt aż do jakiejś skrajnej daty (zob. przykład z roku 1455, który omówiłem wyżej przy źle rozwiązanych datach dokumentów przez I. Sułkowską-Kurasiową).

Wydaje mi się, że najlepszym modelem dla itinerarium królewskiego jest model zastosowany przez A. Gąsiorowskiego w itinerarium Władysława Jagiełły, czyli podawanie dat granicznych pobytu w pewnych miejscach z dokładnym zaznaczeniem (w nawiasie), z jakiego dnia pochodzi poszczególny akt. Jest to na pewno schemat bardziej rozrzutny, ale za to bezpieczniejszy dla użytkownika danego itinerarium.

Pod adresem przyszłych itinerariów (nie tylko królewskich) można wysunąć jeszcze jeden postulat. Ze źródeł często dowiadujemy się o dokładnej dacie przybycia lub wyjazdu z jakiegoś ośrodka⁴⁷. Wydaje się, że takie informacje powinny być zamieszczane. Dzięki nim bowiem wiadomo, czy

⁴⁵ St. Źródł. 18, 1970, s. 247.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Takie wzmianki są bardzo częste w rachunkach królewskich, *Rocznikach* Jana Długosza, a także innych źródłach, m.in. ASPK, t. 4/1, nr 151; *Cracovia artificum. Supplementa. Teksty źródłowe do dziejów kultury i sztuki z archiwaliów kurialnych i kapitulnych w Krakowie 1441–1450*, wybrał i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1993, nr 213. Por. H. Rybus, op. cit., s. 337: 12 XII [1503] Rex Cracoviam ingressus est; s. 339: 15 III [1504] Rex e Pyotrkow versus Bresce solvit; s. 341: 14 VI [1505]... Rex discessit ex Radom; s. 342: 1 X [1505] Rex Alexander ex Cracovia versus Lithuaniam discessit; s. 343: 18 III [1506] Rex versus Lithuaniam vadit ex Lublin.

odnotowana w itinerarium data pobytu w jakimś ośrodku jest datą rzeczywistego przybycia (wjazdu) monarchy, czy też przybył on kilka dni wcześniej, lecz nie zachowały się o tym wzmianki źródłowe. Co warto podkreślić, tego typu informacje są podawane w itinerariach królowych polskich, żon Władysława Jagiełły: Jadwigi i Elżbiety Granowskiej. Np. wyjazd z jakiegoś ośrodka zaznaczany jest za pomocą strzałki.

4. Mimo powyższych uwag, poprawione przez K. Pietkiewicza itinerarium Aleksandra Jagiellończyka jest bardzo pożyteczne i niewątpliwie służyć będzie przez wiele lat badaczom państwa polsko-litewskiego. Trudniej ocenić itinerarium Kazimierza Jagiellończyka. Niewątpliwie należy cieszyć się z przedstawienia nawet roboczej wersji itinerarium, należy jednak mieć nadzieję, że — poprawione i uzupełnione — zostanie ono jak najszybciej opublikowane w miejscu bardziej dostępnym polskim historykom. Do tej pory powstały już itineraria wszystkich polskich Jagiellonów⁴⁸. Dzięki nim, z itinerarium Władysława Jagiełły na czele, coraz więcej wiemy o państwie Jagiellonów, jego organizacji i dziejach.

⁴⁸ Miejmy nadzieję, że doczekamy się wkrótce wydania itinerariów Władysława Jagiellończyka jako króla Polski oraz Jana Olbrachta, które spełniałyby dzisiejsze wymogi. Itinerarium tego ostatniego władcy opracowuje niżej podpisany. Natomiast pełne itinerarium Władysława Warneńczyka na pewno ułatwione będzie dzięki, opracowywanym przez Z. Perzanowskiego i S. Srokę przy współpracy W. Krawczuka, rejestrom dokumentów tego władcy.

